

УДК 78.03[655.413:2] (477.84)»XVIII»

**РОЗВИТОК ЦЕРКОВНОГО МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА В КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТ-
НИЦЬКИХ ОСЕРЕДКАХ ВОЛИНИ КІНЦЯ XVI
– ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.**

**THE DEVELOPMENT OF CHURCH MUSIC
ART IN THE CULTURAL AND EDUCATIONAL
CENTERS OF VOLYN AT THE END OF THE
16TH - THE FIRST HALF OF THE 17TH
CENTURY**

Трегубенко Т. М.,
завідуюча сектором Молодіжного центру куль-
турно-естетичного виховання, Київський наці-
ональний університет імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна), e-mail: aleks.tregyb@gmail.com

Tregubenko T. M.,
Head of the sector of the Youth Center for
Cultural and Aesthetic Education of the Taras
Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv,
Ukrayna), e-mail: aleks.tregyb@gmail.com

На базі комплексного аналізу історичних джерел та розробок сучасних учених в галузі історії та мистецтвознавства представлено огляд розвитку церковного мистецтва музики в провідних культурно-просвітницьких осередках Волині кінця XVI – початку XVII ст. – Острозі, Дермані і Луцьку. Зроблено висновок, що найактивніше культивувалося церковне музичне мистецтво в Острозі на базі резиденції князя К.І. Острозького, чому сприяла його особиста прихильність до хорового співу. Саме на базі цього осередку виник знаменитий «острозький наспів». В Острозькій слов'яно-греко-латинській школі-академії значною мірою розвивався хоровий спів, а її учні співали в кафедральному хорі. Заснована князем Острозька друкарня випускала літургійні видання, які застосовувалися в богослужбовій практиці і служили посібниками з музики для учнів навчального закладу. Переведена до Дерманського монастиря, друкарня продовжувала друкувати літургійні видання для хорового співу, найголовнішим із яких став «Октоїх». Важлива роль у розвитку музичного мистецтва належала і Луцьку завдяки діяльності місцевого братства. Документальні джерела засвідчують високий рівень музичної підготовки учнів Луцької братської школи, які ставали регентами інших хорових колективів.

Ключові слова: церковне музичне мистецтво, Волинь, Острозька академія, Острозька друкарня, Луцька братська школа, літургійні видання.

The article presents the development of church music art in the leading cultural and educational centers of Volyn at the end of the 16th - beginning of the 17th centuries Ostroh, Derman and Lutsk on the base of comprehensive analysis of historical sources and works of modern scholars in the field of history and art. The author came to conclusion, that church music in Ostroh was most actively cultivated on the residence of Prince K.I. Ostrozhsky, what contributed to his personal commitment to choral singing. It was this cell that the famous Ostroh Chant appeared. The Ostroh Slavic-Greek-Latin School-Academy

developed a lot of choral singing and its students sang in the choir. The printing house founded by Prince Ostroh produced liturgical editions, which used in liturgical practice and served as music guides for students of the educational institution. Transferred to the Derman Monastery, the printing house continued to print liturgical editions for choral singing, the most important of which was Oktoikh. An important role in the development of musical art also belonged to Lutsk through the activities of the local fraternity. Documentary sources testify to the high level of musical preparation of Lutsk Brotherhood School students, who became regents of other choirs.

Keywords: Church music art, Volyn, Ostroh Slavic-Greek-Latin School-Academy, Ostroh print, Lutsk Brotherhood School, Liturgical editions.

В кінці XVI – на початку XVII ст. в найголовніших культурних і релігійних центрах українських земель почергово виникають творчі осередки, які акумулюють інтелектуальний потенціал українського народу, в тому числі у сфері музичної творчості. Такими були гурток князя К. Острозького (70 - 90 рр. XVI ст.) на Волині, осередок у Львові при Успенському братстві (не пізніше 1585 р.) і, нарешті, в початках XVII ст. - гурток Єлисея Плетенецького в Києво-Печерській лаврі [7]. Саме ці осередки започаткували традицію культурно-інтелектуального гуртування українського народу і стали головною ознакою Першого українського національного відродження, що, за висловом М.Грушевського, «так сильно, хоч і ненадовго, заблиско блиском і політичної мислі і національного самоусвідомлення» [3, с. 137].

Донині музична творчість різних регіонів України розглядалася переважно мистецтвознавцями, які зосереджувалися переважно на її світській сфері. Водночас історики і культурологи дуже побіжно торкалися питань розвитку середньовічної церковної музики. Тому важливо глибше дослідити цю проблему в історичному контексті, об'єднавши напрацювання учених різних галузей наук, зокрема, О. Цалай-Якименко, Ю. Ясиновського, Л. Корній, Н. Герасимової-Персидської, О. Зосим, Я. Ісаєвича, І. Мицька та ін.

Мета даної публікації – на базі комплексного аналізу історичних джерел і розробок сучасних учених в галузі історії та мистецтвознавства представити короткий огляд розвитку церковного мистецтва в провідних культурно-просвітницьких осередках Волині кінця XVI – початку XVII ст. Окрім гуртка князя Острозького у м. Острозі існували менш відомі культурні центри при монастирях – в Дермані і Луцьку, які на базі церковних братств і друкарень розвивали просвітницьку справу і музичне мистецтво у Волинському краї.

Острозь

Одним із найперших культурно-просвітницьких осередків Волині став гурток князя Острозького в м. Острозі. Хоча він, на відміну від інших волинських осередків, не зосереджувався в монастирі, проте розгляд його діяльності в контексті заявленої тематики мотивує кілька обставин: 1) саме на базі цього осередку виник знаменитий «острозький наспів»; 2)

в Острозькій слов'яно-греко-латинській школі-академії навчалися музиці і розвивався хоровий спів; 3) заснована князем Острозьким друкарня в Острозі, переведена згодом до Дермані, друкувала літургійні видання.

Як зазначають історики і музикознавці, в XVI—XVII ст. Острог був одним з найважливіших осередків розвитку музичного мистецтва в Україні і яскраво репрезентував його в широких культурних зв'язках [13, с. 74; 8, с. 19]. Вагомим чинником його зосередження саме в Острозі було те, що в другій половині XVI ст. він став одним з найбільших адміністративно-політичних і культурних центрів Волині. Це була основна резиденція багатого і впливового роду князів Острозьких і православної Волинської єпархії, глава якої титулувався єпископом Луцьким і Острозьким. При кафедральному Богоявленському соборі зберігалася значна бібліотека. Все це, а також надання Острогу 7 червня 1585 р. магдебурзького права, створювало відповідну матеріально-технічну базу для розвитку культурно-освітньої, у тому числі й музичної справи.

У місті здавна культивувалася музична культура – як світська, так і церковна. Розвитку хорового мистецтва в Острозі сприяла також особиста прихильність князя К.-В. Острозького до хорового співу. Сучасники князя засвідчували активне функціонування його приватної вокально-інструментальної капели. У документах за 1583 р., опрацьованих сучасними мистецтвознавцями, є згадка про Лаврентія — «музику князя Костянтина Острозького» [13, с. 76], а під 1635 р. — вже про існування 22 музик посполитих [9, с. 21].

Показовим виявом культивування в Острозі церковно-співочого мистецтва стала поява в українських рукописних Ірмолоях відомого згодом серед східнослов'янських народів «острозького наспіву». Його виникнення відносять до останньої чверті XVI ст. [13, с. 77], тобто до часів піднесення Острозького культурно-освітнього осередку. У рукописних Ірмологіонах простежується близько ста варіантів «острозького наспіву». Із них найбільшого поширення набули три – псалом «Блажен муж», кондак Богородиці «Возбранной воеводи» та задостойник «О Тебї радується» з Літургії Василя Великого, детально проаналізовані сучасними музикознавцями [10, с. 245-254]. На цій основі вони стверджують, що після «київського наспіву» «острозький наспів» став найпопулярнішим місцевим мелодичним варіантом, який у XVII ст. – до видання львівського Ірмологіону 1709 р., завдяки нотолінійним Ірмолоям поширювався не лише на етнічних українських землях, а й в Білорусі та Росії [13, с. 74]. Відомо, що в Острозі в 1725 р. ці рукописні збірники переписував Федір Березовський [15, с. 151].

Є підстави вважати, що музика культивувалася в стінах започаткованого князем Острозьким навчального закладу. Не випадково ректор Острозької школи-академії згідно з фундаційною грамотою опи-

кувався хором при кафедральному Богоявленському соборі, а його учасниками були студенти [8, с. 19]. Як і в тогочасних братських школах, в Острозі викладали предмети «тривівіуму» (граматика, риторика, діалектика) та квадривіуму (арифметика, геометрія, музика, астрономія). Навчали музики, як правило, церковний регент чи дяк місцевої школи. Зокрема, у 1584 р. таким учителем в Острозі був, ймовірно, Тимофій Аннич [13, с. 75].

Як встановив Ю. Ясиновський, серед українських церковних композиторів першої половини XVII ст. відомі лише два імені – Мелетія Смотрицького та Йова Борецького – обидва випускники Острозької академії. Музикознавці, зокрема, виявили, що на деяких списках музичних творів збереглися записи, які свідчать про причетність корінного острожанина Мелетія Смотрицького до розвитку музичної культури Острога. Так, заголовок одного з них значив: «Літоу[ргія Іоана Зла]тоустого п[р]ня... през отца Смотрискаго», а також збереглася його монограма «М.С.» [13, с. 78]. Музикознавці довели авторство Смотрицького щодо причасника «Хваліте Господа со небес» [13, с. 88].

Окрім навчання і співу в хорі Острозької академії, її учні становили основу Богоявленського кафедрального хору. Склад хору та його утримання передбачався одним із фундаційних документів Острозької академії – «Постановою на академію Острозьку», яка була підготовлена, як вважають, близько 1621 р. на підставі відповідних привілеїв князя В.-К. Острозького. У ній, зокрема, значилося, що з передбачених 250 злотих на школу і співаків кошти розподілялися так: «челяді, яка співає в церкві – двом басам, шістьом (часом вісьмом) тенорам, двом старшим альтам, старшому дисканту; шкільному шафареві [ключникові, економу, управителеві], кухареві з дружиною, шкільному рибалці виходить до 90 зл.; підроскам і мешим хлопцям, альтові і дисканту, на кафтани, вбрання, хутра, шапки, чоботи, черевики, сорочки та інші потреби виходить до 10 зл.» [10, с. 384]. Отже, як свідчить документ, в складі хору було 2 басы, 6-8 тенорів, 3 альти, 2 дисканти – всього 13-15 осіб, що достатньо багато як на ті часи (для порівняння королівська капела на Вавелі налічувала 15-20 хористів [13, с. 75]).

Члени Острозького культурно-освітнього гуртка, який діяв при навчальному закладі, займалися також літературною, видавничою і перекладацькою діяльністю. На сьогодні відомо 28 видань Острозької друкарні за весь час її існування загальним обсягом 1527 друківаних сторінок, з них 7 літургійних творів (28,9 % всієї продукції) [6, с. 138]. Другий за часом виходу відомий острозький друк — «Новий Завіт з Псалтирем» (1580), окрім літургійного застосування, призначався для шкільних потреб і для «душопожитного» домашнього читання. За І Мицьком, дрібний шрифт, розташування Псалтиря, за яким тоді щоденно навчалися грамоти та співу, на початку книги — засвідчують шкільне призначення видання [8,

с. 14]. 1598 р. – вийшла ще одна літургійна книга, яка застосовувалася півчими під час церковних служб – «Псалтир з возслідванням» [10, с. 388]. Багато пісенних творів і вказівок щодо їх виконання мав у складі Псалтир з возслідванням («Правило истинного живота христіанского» 1598 р., зокрема, «Послѣдованіе церковнаго пѣнія», «Канон молебен пресвятѣй Богородици, пѣваемый в наведеніи печали», «Служба акафісту пресвятой Богородици», «Канон молебен, како подобает пѣти за милостыню» та ін. У складі Требника 1606 р., крім різних чинів, значився також «Канон над коливом» [10, с. 438].

В Острозі культивувалося і переписування музичних творів. Так, Іов Княгиницький, навчаючись в Острозькій колегії, «списа бо і Псалтир князю младому Александру бѣше бо писець худих божественного писанія» [9, с. 45].

Активна просвітницька діяльність Острозького гуртка, видання літургійних книг та виховання у Острозькій слов'яно-греко-латинській колегії кадрів визначних культурних і церковних діячів, у тому числі й у сфері музичного мистецтва, заслужили визнання сучасників.

Дермань

Визначним культурним осередком на Волині, безпосередньо пов'язаним з острозьким просвітницьким гуртком, був Дерманський монастир. Цьому сприяло його вигідне розташування – поблизу основних резиденцій князів Острозьких у Острозі і Дубно, та наявність у монастирі значної бібліотеки: ще в 1571 р. вона нараховувала 40 «посполитих» (світських) книг.

Розквіт культурно-освітньої діяльності в Дерманському монастирі припадає на початок XVII ст.: 1602 р. грамотою князя К. Острозького у монастирі вводився новий спільножитний устав і створюється школа. За даними сучасних мистецтвознавців, турботу князя Костянтина про розвиток церковного співу не лише в Острозі, а й у Дерманському монастирі, засвідчує те, що в монастирському пом'янику, який зберігається в Острозькому історико-культурному заповіднику, було вписано «альтиста» [13, с. 76].

12 квітня 1603 р. у Дермані почала працювати друкарня і вже через півтора року тут було видано «Октоїх» – богослужбову книгу, яка містила християнські пісенспіви, поділені на 8 циклів. За зразок видання було взято московський друкований «Октоїх» 1594 р., а при його оформленні використано буквицю з московських анонімних видань 50-х — початку 60-х років XVI ст. [9, с. 52]. У книзі використано тексти двома мовами: на звороті титулу вміщено вірші на герб князя В.-К. Острозького українською книжною мовою, а передмова без підпису надрукована паралельно церковнослов'янською і українською мовами. Як свідчить післямова, керував роботою над «Октоїхом» Дем'ян Наливайко [10, с. 384].

Дерманським ігуменом на час видання «Октоїха» був церковний і культурний діяч, протосингел

Александрійського патріарха Ісаакій Борискович (Святогорець). На його запрошення в Дерманському осередку займалися перекладацькою і редакторською роботою задля видання «Октоїха» у 1604 р. Іов Княгиницький та ієродиякон Кипріян, відомий своєю діяльністю в Острозі.

До 30-х рр. XVII ст. Дерманський монастир зберігав роль ідеологічного православного центру, хоча після 1605 р. майже не вдається виявити матеріалів стосовно культурно-просвітницької діяльності обителі. Відомо, що після 1625 р. в Дерманському монастирі служив півчим Єлисей Ільковський, який пізніше перейшов до Луцької школи [13, с. 77].

Наведені факти хоч і носять фрагментарний характер, проте підтверджують, що в Дерманському монастирі, як свого роду філії Острозького осередку, також розвивалося музичне мистецтво.

Луцьк

У першій половині XVII ст. визначним культурно-просвітницьким осередком Волині зазначеного періоду став Луцький Хрестовоздвиженський братський монастир, при якому діяло братство і школа. Документальні пам'ятки, що збереглися до наших днів, засвідчують, що викладання музики в Луцькій братській школі здійснювалося на досить високому рівні.

Статутні документи Луцького братства засвідчують велику увагу й пошану до музики. Так, у грамоті патріарха Феофана 1620 р. на влаштування в Луцьку Хрестовоздвиженського братства з правом ставропігії зазначалося поминання патріарха «на всѣх божественных и священных литургіях, служеніях и литіях» [11, с. 19]. Аналогічно йшлося і в грамоті патріарха Кирила 1623 р. [11, с. 33].

В Статуті Луцького братства зазначався порядок проведення літургій, зокрема в п. 14 : «Заупокойныя братскія литургіи служить два раза в год, в субботу мясопустную и в субботу пятидесятную» [11, с. 49], а в п. 16 – «Также и за здравныя двѣ литургіи святыя должны быть два раза в год: одна Сентября 1 –го, с благодареніем Богу, что даровал провести год, и с моленіем, чтобы и в наступающей год даровал благоденствовать; а другая, когда прійдет праздник заложенія братской церкви» [11, с. 51]. З документів Луцького братського монастиря XVIII ст. відомо, що в монастирі щорічно відправлялося 55 співаних та 677 читаних служб Божих, а також 3 парастаси [4, с. 45].

Спів вважався одним із найважливіших предметів Луцької братської школи. При вступі учнів у першу чергу зверталася увага на їх голос і слух [12, с. 21]. В Другому Статуті Луцької школи значилося, що по суботах учні повинні повторяти все засвоєне протягом тижня, а зокрема, «учиться пасхалии, и лунному теченію, и счету, и вычисленію, или правилам церковнаго пѣнія». [11, с. 107]. В іншому фундаційному документі Луцького братства – «Постановленіи об общежительствѣ в братствѣ Луцком» 1624

р. - в п. 6 сказано: «Так как и пѣвчіе принадлежат ко виѣшней церковной красотѣ, то мы требуем и того, чтобы игумен содержал на общем столѣ про-топсалта, т.е. старшаго пѣвца, и школьнаго учителя; и о другихъ отрокахъ способныхъ къ пѣнію заботился бы отечески» [11, с. 66-67]. Тобто, йшлося про те, щоб настоятелі турбувалися і про підбір хористів, і про їх матеріальне утримання.

Рівень музичної підготовки учнів Луцької братської школи засвідчує те, що в реєстрі творів Луцького братства 1627 р. згадується «кулізм'яний» (знаменний) ірмолой [11, с. 266]. Важливе місце у музичному вихованні учнів займав партесний спів. Це засвідчують партесні твори, що збереглися в бібліотечних інвентарях Луцької школи протягом XVII ст. Зокрема, там значилися «партесних церковних п'ятиголосих нот двоє, партесних шестиголосих нот троє, а також партесні ноти старі, восьмиголосі» [5, с. 50].

Збереглися фрагментарні згадки щодо кадрового складу Луцького осередку. В історичних джерелах містяться імена півчих братської школи — Павла [11, с. 211; 14, с. 111], Михайла Мудринського [11; с. 590, 5, с. 50]. 1627 р. учителем школи був Єлисей Ільковський, який перед тим служив півчим у Дерманському монастирі [13, с. 77]. Документи також називають дискантиста Іванка, навченого співу коштом братства Луцького [1, с. 593]. Голоси братських півчих настільки цінилися, що місцеві єзуїти намагалися силою відібрати кількох «виборнійших» співаків для потреб своєї колегії. З цією метою в жовтні 1627 року луцькі єзуїти влаштували збройний напад на братську школу, шпиталь і монастир [1, с. 592-596].

Прикметно, що окремі співаки Луцького братства ставали регентами інших хорових колективів, керували шкільними хорами і вчили учнів музики. За П. Бажанським, 1775 року колишній співак луцького хору Луць Луцик учив виконувати триголосу літургію тернопільських міщан [2, с. 62].

Висновки. Отже, культурно-просвітницькі осередки Волині кінця XVI – першої половини XVII ст. зробили вагомий внесок у розвиток церковного музичного мистецтва України. Найактивніше культивувалося церковне музичне мистецтво в Острозі на базі резиденції князя К.І. Острозького, чому сприяла його особиста прихильність до хорового співу. Саме на базі цього осередку виник знаменитий «острозький наспів». В Острозькій слов'яно-греко-латинській школі-академії значною мірою розвивався хоровий спів, а її учні співали в кафедральному хорі. Заснована князем Острозька друкарня випускала літургійні видання, які застосовувалися в богослужбовій практиці і служили посібниками з музики для учнів навчального закладу. Переведена до Дерманського монастиря, друкарня продовжувала друкувати літургійні видання для хорового співу, найголовнішим із яких став «Октоїх». Важлива роль у розвитку музичного мистецтва належала і Луцьку завдяки діяльності місцевого братства. Документальні джере-

ла засвідчують високий рівень музичної підготовки учнів Луцької братської школи, які ставали регентами інших хорових колективів.

Список використаних джерел

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, 1883, Т. 6, Ч.1.
2. Бажанський, П., 1890. Історія руського церковного пінія, Львів.
3. Грушевський, М., 1991. Духовна Україна: Збірка творів, Київ.
4. Довбищенко, М., 2014. Луцьке братство і братський монастир // Архів Української Церкви, Серія 2, Випуск 1, Луцьк.
5. Ісаєвич, Я., 1971. Братства і українська музична культура XVI – XVIII ст. // Українське музикознавство, Випуск 6, С. 48-57.
6. Ісаєвич, Я., 2002. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми, Львів.
7. Кагамлик, С., 2006. Українські православні культурно-освітні осередки як спосіб інтелектуального згуртування (серелина XVI – XVIII ст.) // Українське музикознавство-2007: календар-щорічник. Київ, С. 88-94.
8. Мицько, І., 1995. Острозька слов'яно-греко-латинська академія // Острозька давнина, Львів. Т.1. С. 13-22.
9. Мицько, І., 1990. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576 – 1636), Київ.
10. Острозька академія XVI – XVII ст.: Енциклопедія, Острог, 2010.
11. Памятники, издаваемые Временной комиссией для разбора древних актов, К., 1845, Т. I.
12. Петрук, Л.П., 2012. Освітньо-виховна діяльність братських шкіл України XVI – XVIII ст. // Наукові записки РДГУ, Випуск 3 (46), С. 18-23.
13. Цалай-Якименко, О., Ясиновський Ю., 1995. Музичне мистецтво давнього Острога // Острозька давнина, Львів, Т.1, С. 74-89.
14. Ясиновський, Ю., 1986. З історії музики західноукраїнських земель // Українське музикознавство, Вип. 21, С. 107-116.
15. Ясиновський, Ю., 1982. Нотні рукописи у фондах ЦНБ АН УРСР (Ірмологіони) // Фонди відділу рукописів ЦНБ АН УРСР. Київ, С. 130-154.

References

1. Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavayemyy Vremennoyu komissiyey dlya razbora drevnikh aktov (Archive of South-West Russia, published by the Provisional Commission for the analysis of ancient acts), 1883, T. 6, Ch.1.
2. Bazhans'kyi, P., 1890. Istorია rus'koho tserkovnoho piniia (The history of Russian church singing), L'viv.
3. Hrushevs'kyi, M., 1994. Dukhovna Ukraina: Zbirka tvoriv (Spiritual Ukraine. Collection of works), Kyiv.
4. Dovbyshchenko, M., 2014. Luts'ke bratstvo i brats'kyu monastyr (Lutsk Brotherhood and Fraternal

Monastery). *Arkhiv Ukrayins'koyi Tserkvy*, Seriya 2, Vypusk 1, Luts'k.

5. Isaievych, Ya, 1971. Bratstva i ukrayins'ka muzychna kul'tura XVI – XVIII st. (Fraternities and Ukrainian Musical Culture of XVI - XVIII centuries), *Ukrayins'ke muzykoznavstvo*, Kyiv, Vypusk 6, S. 48-57.

6. Isaievych Ya, 2002. Ukrains'ke knyhovydannya: vytoky, rozvytok, problem (Ukrainian book publishing: origins, development, problems), Lviv.

7. Kahamlyk, S., 2006. Ukrains'ki pravoslavni kul'turno-osvitni osередky yak sposib intelektual'noho zhurtuvannya (seredyna XVI – XVIII st.) (Ukrainian Orthodox cultural and educational centers as a way of intellectual cohesion) (the middle of XVI – XVIII st.)), *Ukrayinoznavstvo-2007: kalendar-shchorichnyk*, Kyiv, S. 88-94.

8. Myts'ko, I., 1995. Ostroz'ka slov'iano-hreko-latyns'ka akademiya (Ostroh Slavic-Greek-Latin Academy), *Ostroz'ka davnyna*, L'viv, T. 1, S. 13-22.

9. Myts'ko, I., 1990. Ostroz'ka slov'iano-hreko-latyns'ka akademiya (1576 – 1636) (Ostroh Slavic-Greek-Latin Academy (1576 – 1636)), Kyiv.

10. Ostroz'ka akademiya XVI – XVII st.: Entsyklopediya (Ostroh Academy XVI – XVII th.: Encyclopedia), Ostroh, 2010.

11. Pamyatniki, izdavayemyye Vremennoy komissiyey dlya razbora drevnikh aktov (Monuments published by the Provisional Commission for the analysis of ancient acts), Kyiv, 1845, t. I.

12. Petruk, L.P., 2012. Osvitn'o-vykhovna diyal'nist' brats'kykh shkil Ukrayiny XVI – XVIII st. (Educational activities of fraternal schools of Ukraine of the XVI - XVIII cent.), *Naukovi zapysky RDHU*, Vypusk 3 (46), S. 18- 23.

13. Tsalay-Yakymenko, O., Yasynovs'kyi, YU., 1995. Muzychne mystetstvo davn'oho Ostroha (Musical art of the old Ostrog), *Ostroz'ka davnyna*, L'viv, T.1, S. 74-89.

14. Yasynovs'kyi, YU. 1986. Z istorii muzyky zakhidnoukrayins'kykh zemel (From the history of music of Western Ukrainian lands). *Ukrayins'ke muzykoznavstvo*, Kyiv, Vyp. 21, S. 107-116.

15. Yasynovs'kyi, YU., 1982. Notni rukopysy u fondakh TSNB AN URSS (Irmolohiony) (Sheet music manuscripts in CNB funds of the USSR Academy of Sciences (Irmologions)), *Fondy viddilu rukopysiv TSNB AN URSS*, Kyiv, S. 130-154.